

Tõe osakaal Eesti NSV ajalookirjutuses.

Nõukogude Eesti ajalugu – see on ka umbes pool sajandit nõukogudelikku ajalooteadust. Selle aja jooksul on ilmunud hulgaliselt publikatsioone nii eraldi raamatutena, kui ka artiklitenä ning kaitstud kümneid sotsialismiteemalisi doktori- ja kandidaativäitekirju. Sotsialismiperioodiga tegelevaid uurijaid töötas nii EKP Parteiajaloo instituudis, Teaduste Akadeemia Ajaloo instituudis kui ka õppeasutuste kateedrites.

Tänaäe päeva seisukohalt on küllalt oluline küsimus, kas kogu see tuhandetesse lehekülgedesse ulatuv produktsioon on kasutuskõlbmatu, või leidub selle hulgas ka midagi väärtuslikku. Ehk - milline võiks olla tõe osakaal sotsialismiperioodile pühendatud ajaloopublikatsioonides?

Vastuse leidmine püstitatud küsimusele on juba selle pärast küllalt oluline, et vaevalt saab lähemal ajal rakendada arvuliselt nii palju uurijaid selle teemaga tegelemiseks nagu seda tehti institutsionaalselt erinevates asutustes nõukogude ajal.

Kui nõukogude võim eitas olemuslikult kõike seda mis oli tehtud varasematel aegadel, siis oleks tänapäeval põhimõttelisel ebamõistlik visa kõik nõukogude ajal sotsialismi ajaloo valdkonnas kirjutatu prügikasti vaid selle põhjendusel, et nende kirjutiste tellija ja publitseerija oli võõras võim.

1970 aastal ilmus koguteos "Leninlik etapp eesti ajalooteaduses" kus antakse ülevaade tolleks ajaks ilmunud nõukogudeaegsest kirjandusest. Kitsamaid historiograafilisi käsitusi sotsialismiperioodi ajaloo kohta on ilmunud ka järgmistel aastatel. Nende seas võiks mainida ülevaadet üleliidulises ajakirjas "Istoria SSSR", 1981, nr.6 ning historiograafilisi kokkuvõtteid mis ilmusid suuremate üldkäsitluste sissejuhatavates osades. Kuid, loomulikult, hindasid kõik need väljaanded tehtud uurimistööd lähtudes nõukogude ajalooteaduse väärtushinnangutest.

Viiekümnenädate aastate keskpaigani on need hinnangud valdavalt puhtalt ideoloogilised. Neis tembeldatakse kõik eelnenu valdavalt vaenulikuks ning igandlikuks ja vananenuks,

nõudes põhimõtteliselt uue ajaloo kirjutamist. Nii tuli asuda mitte ainult kirjutama uue ajastu ajalugu, vaid sisuliselt ümber kirjutama ka kogu eelnev ajalugu. Kuulusid ju praktiliselt kõik varasemad ajalooalased teosed selle kirjanduse hulka mis keelustati või hävitati.

Kogu stalinlikul perioodil ilmunud ajalooalane kirjandus, mis käsitleb sotsialismi ajajärku, ei sisalda praktiliselt mitte mingisugust faktoloogilist ega teoreetilist väärtust. Lähtudes ajalooalastele publikatsioonidele esitatavatest nõuetest on teadusliku tõe osakaas neis tühine. Need raamatud ja artiklid omavad tänapäeva seisukohalt tähtsust vaid kui toodang, mis on avaldatud mineviku ja oleviku kohta range ideoloogilise kontrolli tingimustes. Ilmunud teosed võivad anda näiteid sellest mida ja kuidas võltsiti, millisel viisil kasutati ajalooteadust ideoloogilises võitluses ja kui armetusse rolli satub ajalugu olles vaid ideoloogia teenistuses.

"Ideoloogia ja ajalugu" on iseenesest niivõrd aktuaalne teema, et annab teatud uue väärtuse ka nendele publikatsioonidele mis ilmusid Eestis kuni viiekümnendate aastate keskpaigani. Olles omal ajal trükitud ainsa eesmärgiga võltsida ajalugu on need tekstid tänapäeval omakorda muutunud selle ajastu tõesteks dokumentideks. Omamata omas ajas mingit tõsist ajaloolist väärtust on need raamatud ja artiklid ajaga muutunud tolle ajastu tõelisuse kandjateks. Ning muutunud seega väärtusetutest propagandistlikest väljaannetest väärtuslikuks ajalooallikaks. Sellesse kategooriasse kuulub ka kogu ulatuslik parteiajalooalane publitseering.

Andmata mingit vastust küsimusele milline oli tegelik olukord nõukogude Eestis, võimaldavad need publikatsioonid tänasel päeval saada aga küllaltki ammendava pildi sellest millisena nõukogude Eesti ajalugu taheti jäädvustada oleviku ja tuleviku jaoks.

Vastates pealkirjas püstitatud küsimusele võib öelda, et sisuline tõe osakaal on Eesti NSV-s stalinlikul ajajärgul ilmunud ajalookirjutistes nulli lähedane. Kuid iseloomustades tolle aja ideoloogilist lähenemist võimaldavad need teosed saada täielikult tõest pilti valitsevast olukorrast sotsialistliku liiduvabariigi ajalooteaduses ning nõukogulikest ajaloo võltsimise mehhanismidest.

Ülaltoodu oleks esimeseks põhjenduseks miks nõukogude ajal ilmunud ajalookirjandus vajab tõsist uurimist ja analüüsi.

Mahukas ning üldistav Eesti NSV ajaloo kolmas köide (ilmunud 1971, laduda antud 1969 aasta jaanuaris) võiks olla selleks tinglikuks verstapostiks, mis arvestades pea- ja tegevtoimetaja ideoloogilist positsiooni, kannab eneses nii vana stalinistlikku ajalookäsitlust, kui ka juba järgneva etappi märke. Loomulikult ei tähenda see seda, et alates sellest ajast algas põhimõtteliselt uus etapp ning Eesti NSV ajalooteadus lakkas täielikult täitmast talle pandud ideoloogilist ülesannet ja põhimõtteliselt pääses ajaloo moonutamisest. Kuid alates sellest ajast hakkavad sotsialismiperioodi ajaloo kirjutised kaotama puht propagandistlikku iseloomu, muutudes vähemalt väliselt, ja osalt ka sisuliselt, tasakaalukamateks ja tõsisemateks.

Selle perioodi, kas otseselt või varjatult esitatud, ideoloogilised nõudmised jätsid sotsialismiperioodiga tegelevatele ajaloolastele teatud võimaliku valiku alates valikulisest vaikimisest ja lõpetades tõe vassimisega. Mõlemad, sageli eetiliselt vastandlikud äärmused, kujundasid aga ühtviisi moonutatud pildi ajaloolisest tegelikkusest.

Erinevalt varasemast perioodist, võib alates kuuekümnendate aastate algusest leida eesti sotsialistliku ajajärgu uurimisele pühendatud ajaloolaste töid, millistes pöörduakse klassikaliste ajalooteaduse meetodite poole. Loobudes üldsõnalisest deklaratiivsetest on uurijad pöördunud arhiivmaterjalide poole, püüdes lubatuse piirides saavutada maksimaalse täpsuse. Ideaalses variandis võib isegi eeldada, et mõnedes ilmunud töödes saavutati teatud lõikudes praktiliselt sajaprotsendiline tõde. Kuid see tõde oma kitsastes raamides jäi paratamatult valikuliseks ja seega muutis arusaamise üldisest tõest kogu sotsialistliku ajajärgu, kui terviku kohta, isegi veelgi ähmasemaks. Uus situatsioon võimaldas valikulist tõde ainult niivõrd kuivõrd see oli üldise vale teenistuses. Kuid teatud mõttes lubas selline lähenemine nii kirjutamist, kui ka lugemist ridade vahel, mis poleks stalinlikul ajajärgul olnud võimalik. Noppides neid üksikuid tõeseid fakte ja ühendades ühtseks tervikuks said nõukogude ühiskonna uurijad läänes küllaltki tõepärase pildi sellest milline oli Eesti NSV ajalugu.

Samas, nagu ka varasemal ajal, kuulus rida teemadest salajaste ja keelatud hulka. Nii, näiteks, 70-ndatel aastatel ilmus ajaloolase R.Juursoo sulest rida põhjalikke uurimusi ehitustegevusest, ehitusorganisatsioonidest ja ehitustöölistest Eesti NSV-s mille puhul pole mingit kahtlust, et neis toodud arvud ja struktuursed muutused vastavad täielikult tõele. Need faktid ja neist tulenevad otsesed järeldused on kasutatavad tänapäevani, ning pole mingit vajadus seda põhjalikku tööd uuesti ette võtta. Kuid, kui me aga tahame saada tõest pilti ehitustegevusest Eesti NSV, siis tuleb arvestada sellega, et rida ehitamisega tegelevat institutsiooni (näiteks sõjavangid või Sillamäe ehitajad) ei kajastunud ametlikus aruandluses ja ei saanud jäädvustuda kirjalikus ajaloos. Mis muidugi ei tähenda seda, et konkreetne uurija võis suurepäraselt teada tegelikku olukorda. Nende andmete publitseerimine oli lihtsalt võimatu. Seega on vaadeldava ajajärgu uurimustes tõe osakaal kohati praktiliselt absoluutne.

Tervikuna aga annavad ka need väljaanded sama vildaka pildi tõesest olukorras nagu varasemal ajal ilmunud käsitlused.

Kokkuvõtlikul kujul esindab antud suunda 1985 aastal ilmunud venekeelne koguteos "Nõukogude Eesti tööliklassi ajalugu". See raamat sisaldab põhjalikku faktoloogiat mille koguseline ületamine ei paista lähiaastatel olevat võimalik. Samas ei ole see raamat aga tervikuna kasutamiskõlblik. Ta on nagu halvatud, olles vaatamata ühe poole absoluutsele tervisele, käimisvõimetu. Selle ja analoogiliste väljaannete puhul ei saa öelda, et tegemist oleks pooliku tõega. Pigem on tegemist suure valega mis sisaldab eneses olulisel määral kohatist tõtt. Kuid vajaduse puhul on see tõde küllaltki hõlpsasti väljanopitav ja tänapäeval rakendatav.

Ei tule karta tõeseid arve ainult selle pärast, et neid on vahel valikuliselt kasutatud ideoloogilistel eesmärkidel. Need samad arvud võivad tõese seletuse puhul rääkida hoopis teist keelt. Näiteks mitmed nõukogude ajal ilmunud tehaste ja vabrikute ajalood sisaldavad tabelleid tingliku pealkirjaga "töölikollektiivi internatsionaliseerumine". Nende tabelite eesmärk oli näidata uue nõukogude rahvuse tekkimise protsessi mille käigus ettevõtetes pidevalt suurenes vene rahvusest ja vähenes eesti rahvusest tööliste osakaal. Samad arvud, kui neile anda tõele vastav seletus, illustreerivad aga suurepäraselt seda milliste tempodega toimus tegelikult venestamine nõukogude Eestis. Teatud üllatusega on tõese pildi saamiseks mõningatel juhtudel võimalik osaliselt kasutada sama faktoloogilist materjali mis on varem toodud nõukogudeaegsetes käsitlustes.

Erinevalt stalinliku ajastu väljaannetest sisaldab enamus hilisemat sotsialismi uurimise alast toodangut teatud osa tõtt. Selle osakaal on reeglina suurem nendes uurimustes mis puudutavad konkreetsemaid küsimusi. Need arvud, ja isegi kitsamad järeldused on kasutatavad ka tänapäeva kontekstis mis võimaldab kokku hoida hulgaliselt aega ning energiat.

Tänapäeva seisuga on Eestis sotsialismi sisuliselt uuritud vaid nõukogude ühiskonna tellimusel, ideoloogilistel ja propagandistlikel kaalutlustel. Ligikaudu viiekümne aasta jooksul Eestis eksisteerinud perioodi aga pole tänapäeval veel sisuliselt asutud teaduslikult uurima. Põhjalikumalt käsitlemist on leidnud vaid repressiivorganite mõningane tegevus ja vastupanuliikumisega seotud temaatika. Selliste valdkondade nagu näiteks poliitiline ajalugu, majanduse ajalugu ja rahvastiku ajalugu uurimise juurde pole veel praktiliselt isegi asutud. Ning esimeseks sammuks sellel teel võiks saada nõukogude ajal publitseeritu ajalookriitiline läbitöötamine. Võib olla oleks isegi otstarbekas alustada nõukogude perioodi käsitlevate ajaloopublikatsioonide kommenteeritud bibliograafiast. See võimaldaks saada täielikuma

ülevaate probleemidest ja teemadest mis leidsid nõukogude ajal vaadeldava perioodiga tegelevate ajaloolaste tähelepanu. Sellele võiksid hiljem tugineda uurimused nõukogude ajalooteaduse metodoloogiast sotsialismi uuringute vallas.

Nõukogude ajaloo uurimine Eesti NSV on jaotatav vähemalt kaheks eristuvaks perioodiks, mis võimaldavad kasutada ilmunud publikatsioone erinevatel eesmärkidel. Stalinliku ajastu omad annavad meile piisavalt palju materjali mõistmaks ajaloo võltsimise mehhanisme. Ja hilisema ajastu omad – kasutada kohati rikkalikku faktoloogilist materjali.

Seega võib kokkuvõtlikult öelda, et tõe osakaal Eesti NSV ajalookirjutistes sõltub eesmärkidest mille nimel nende teoste juurde pöördutakse.

David Vseviov